

Gulruxsor ERGASHEVA,
Renessans ta'lim universiteti dotsenti, PhD
E-mail: flowerface0706@gmail.com

Toshkent davlat pedagogika universiteti professori, p.f.n S.Adilova taqrizi asosida

PECULIARITIES OF ASSESSMENT OF SPEECH COMPETENCE OF LEARNERS OF UZBEK AS A FOREIGN LANGUAGE

Annotation

This article provides information about the levels of language acquisition of Uzbek as a foreign language and their peculiarities. The features of the assessment and assessment criteria of language learners' speech competence and their analysis are presented.

Key words: Assessment criteria, speaking competencies, listening comprehension, speaking, writing, reading comprehension, language acquisition levels, elementary level, intermediate level, advanced level.

ОСОБЕННОСТИ ОЦЕНКИ РЕЧЕВОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ ИЗУЧАЮЩИХ УЗБЕКСКИЙ ЯЗЫК КАК ИНОСТРАННЫЙ

Аннотация

В данной статье представлена информация об уровнях владения узбекским языком как иностранным и их особенностях. Представлены особенности оценки и критерии оценки речевой компетентности изучающих язык, а также их анализ.

Ключевые слова: Критерии оценки, речевая компетентность, понимание на слух, говорение, письмо, понимание прочитанного, уровни владения языком, элементарный уровень, средний уровень, продвинутый уровень.

O‘ZBEK TILINI XORIJIY TIL SIFATIDA O‘RGANUVCHILARNING NUTQIY KOMPETENSIYALARI BAHOLASHNING O‘ZIGA XOSLIKLARI

Annotatsiya

Mazkur maqolada o‘zbek tilini xorijiy til sifatida o‘rganuvchilarning til egallash darajalari, ularning o‘ziga xosliklari haqida ma’lumot berilgan. Til o‘rganuvchilarning nutqiy kompetensiyalarini baholash va baholash me’zonlarining xususiyatlari va ularning tahlili keltirilgan.

Kalit so‘zlar: Baholash me’zonlari, nutqiy kompetensiyalar, tinglab tushunish, gapirish, yozish, o‘qib tushunish, til egallash darajalari, boshlang‘ich daraja, o‘rta daraja, yuqori daraja.

Kirish. Bugungi kunda o‘zbek tilini qardosh xalqlar orasida qiziqish va hayrat bilan o‘rganayotganlar talaygina. Xususan, Turkiya, Ozarbayjon, Qozog‘iston Respublikasi vakillari, ta’lim olish, tarixni o‘rganish, tadbirkorlik qilish, yashash va ishlash maqsadida o‘rganadilar. “O‘zbekona” dasturi asosida 2020-2024- yillar oralig‘ida Turkiya, Qozog‘iston, Turkmaniston va boshqa o‘rganuvchilarga, tadbirkorlarga, davlat xodimlariga, tashkilotarga onlayn va oflayn shaklda darslar o‘tkazildi va o‘tkazilmoqda.

O‘zbekistonning turkiy tili davlatlar hamkorlik kengashiga a‘zo bo‘lishi ham o‘zaro iqtisodiy hamkorlikni kuchaytirishga, turkiy tillar, xususan, o‘zbek tilining xalqaro nufuzini oshirishga xizmat qilmoqda. O‘zbek tilini o‘rganishga bo‘lgan talab ortib borayotgan

Tadqiqot metodologiyasi. Xorijiy til egallashning quyidagi darajalari farqlanadi.

ushbu vaziyatda mutaxassislar oldida chet elliklar uchun zamonaviy talablarga mos ravishda til o‘rgatishga yo‘naltirgan onlayn platforma yaratish vazifasini qo‘ymoqda. Zero, bu sohada bir qator dolzarb muammo va kamchiliklar saqlanib qolmoqda.

Hozirgi kunga qadar o‘zbek tilini tizim asosida darajalarga bo‘lgan holatdagi mukammal darslik mavjud emas edi. Til egallash darajalarining me’zonlarini bilish xorijiy til o‘rganuvchilarning bilimini to‘g‘ri baholay olish bu sohaning dolzarb va ajralmas bo‘lagi. Til o‘rganuvchining darajasini aniqlash o‘qituvchining auditoriyada qanday yo‘l tutishi, qanday metod va vositalardan foydalanishi mumkinligi haqidagi axborotni beradi.

A BOSHLANG‘ICH DARAJA	A1 A2
B O‘RTA DARAJA	B1 B2
C YUQORI (MUTAXASSISLIK) DARAJA	C1 C2

A – Boshlang‘ich daraja. Ushbu darajadagi o‘quvchilar kundalik vaziyatlarda umumiy iboralar, elementar lug‘at orqali muloqot qilishlari mumkin. “Tillar bo‘yicha umumiyevropa ma’lumotnomasi” (CEFR 2001, 2008, 2016, 2020)da tillar bo‘yicha, jumladan, turkiy tillar uchun ham og‘zaki, yozma fikr ifodalash va tushunishning turli darajalarini ko‘rsatib, asoslab berilgan. Jami uchta daraja mavjud bo‘lib, ularning har biri ma’lum bloklarga bo‘lingan.

Masalan, A – boshlang‘ich daraja A1 va A2 ga bo‘linadi. Bu darajadagi til o‘rganuvchilar asosiy foydalanuvchi deyiladi, ya’ni o‘rganilayotgan xorijiy tilning asoslari bu darajada yaratiladi.

B daraja B1 va B2 ga bo‘linadi va bu bosqichdagilar mustaqil foydalanuvchi, deb yuritiladi.

B1 – bu bosqichdagilar ishda, ko‘chada, jamoat joylarida va boshqalarda doimiy uchrab turadigan vaziyatlar, masalalar bo‘yicha aniq fikrlarni tushuna oladilar, o‘z fikrlarini tushuntira

oladilar. O‘zlariga tanish bo‘lgan, o‘zlarini qiziqtirgan mavzular bo‘yicha bog‘lanishli matn tuza oladilar. Fikrlarini bir-biriga bog‘lab ifoda eta oladilar. O‘zlarining tajribalari, rejalari, orzu-umidlari, fikrlari haqida qisqacha fikrlarini sabablar bilan tushuntirib bera oladilar.

B2 - bosqichdagilar murakkab matnlar, aniq va mavhum mavzudagi asosiy g‘oyalarni, o‘z sohasi bo‘yicha ilmiy matnlarni, munozaralarni tushuna oladi. Murakkab vaziyatlarda o‘z fikrini tushuntira oladi, fikrlarining asoslari va sabablarini keltira oladi. Global mavzular bo‘yicha atroflicha fikr yuritadi, izchillik asosida matn tuza oladi va o‘z fikrini tushuntira oladi.

C – bu daraja mutaxassilik darajasi deb ham yuritiladi. Bu turdagilar tilni juda yaxshi o‘rgangan va undan erkin foydalana oladiganlardir. C darajasi C1 va C2 ga bo‘linadi.

C1 – keng doiradagi katta, uzun, ilmiy matnlarni tushuna oladi, undagi yashirin ma'nolarni anglay oladi. Muloqot jarayonida so'z izlamasdan leksik birliklarni o'z o'rnida qo'llaydi. Tildan ijtimoiy, akademik va professional maqsadlarda moslashuvchan va samarali foydalana oladi.

C2- deyarli barcha turdagi matnlarni tushunadi. Turli og'zaki va yozma manbalardan olingan ma'lumotlarni umumlashtira oladi. Turli argumentlar, hisobotlar, taqdimotlarni izchil shaklda qila oladi. Fikrlarini juda ravon, aniq ifodalab, murakkab vaziyatlardagi nozik ma'nolarni, qochirilmalarni ham anglay oladi.

Tahlil va natijalar. Toshkent davlat o'zbek tili va adabiyoti universiteti tomonidan "O'zbekona" darsligi ishlab chiqildi. Darslik tizim asosida darajalarga bo'lingan holda ishlab chiqilgan

Daraja	O'qib tushunish	Tinglab tushunish	Yozish	Gapirish
A1	11-13	11-13	11-13	11-13
A2	14-16	14-16	14-16	14-16
B1	17-20	17-20	17-20	17-20
B2	21-24	21-24	21-24	21-24
C1	25-27	25-27	25-27	25-27
C2	28-30	28-30	28-30	28-30

O'zbek tilini o'rganish istagidagilar o'zbek madaniyati urf - odatlarini ham bilish istagida. Ammo o'zbek madaniyatini xorijliklarga o'rgatish uchun maxsus va mukammal dasturlar yaratishga ehtiyoj katta. Eng dolzarb masalalardan biri – o'zbek tilini xorijiy til sifatida yangi texnologiyalar asosida o'qitishning ilmiy-metodologik asoslarini yaratish.

Afg'on talabalariga til o'rgatish jarayonida eng katta va dolzarb masalalardan biri bu alifbo va talaffuzdir. O'zbek alifbosi lotin yozuviga asoslangan, dariy va pashtu tillarining alifbosi arab yozuviga asoslangan. Afg'onistonliklarda forsiy talaffuzning yuqoriligi o'zbek tilining fonetik, intonatsion va orfoepik jihatdan to'g'ri talaffuz qilinishiga putur etkazadi. O'zbek tilidagi ko'p so'zlarda rus tilining ohangi va talaffuz shakli saqlangan. Afg'onistonlik o'rganuvchilarda esa forsiy til talaffuzi va ingliz tili talaffuzi yuqorilik qiladi. Uzoq yillar davomida ikki xalq o'rtasida aloqalar, turli siyosiy sabablar tufayli "O'zbekiston o'zbeklari", "Afg'oniston o'zbeklari" kabi tushunchalar shakllanib qolgan. Afg'oniston o'zbeklari tilida forsiy, dariy tillarning ta'siri yuqori bo'lgani kabi o'zbek tilida rus tilining ta'siri yuqori. Bu sabab esa o'z o'zidan bir tilning ikki xildagi talaffuz shaklini keltirib chiqargan. Aslida esa, O'zbekiston o'zbeklari va Afg'oniston o'zbeklari shaklida ajratish qanchalik xato bo'lmasin jonli so'zlashuvda farqlar yaqqol sezilib turadi. Afg'onistonlik o'zbeklar nutqida eski o'zbek tili va badiiy tilda ishlatiladigan so'zlar ancha faol. Bu so'zlar o'zbek adabiy tilida unchalik faol emas. Buning sababini quyidagicha izohlash mumkin:

Afg'onistonning o'zbek maktablari va o'zbek tili o'rgatiladigan oliy ta'lim muassasalarida hali hamon eski (1956) o'zbek tili grammatikasi o'rgatiladi;

o'zbek tilini o'rganuvchilar uchun yetarli manbalar mavjud emas;

- ikki xalq o'rtasida alifbodagi tafovutlar;
- ijtimoiy siyosiy munosabatlar;
- autentik manbaalarning yetishmasligi.

Bu masalalarning yechimi ikki davlat o'rtasida o'zbek tilidagi manbalarni tez-tez almashish va O'zbekiston tomonidan Afg'onistondagi o'zbek tilida faoliyat yuritadigan (Afg'onistonning 12 viloyatida o'zbeklar istiqomat qiladi) ta'lim muassasalari bilan muntazam hamkorlikni yo'lga qo'yishdir.

Turli farqlar va jarayonlar sabab, Afg'onistonlik o'zbek bo'lmagan talabalarga o'zbek tilini o'rgatish jarayoni biz kutgandan ancha murakkab kechdi. Ya'ni ularda o'zbek tilini o'rganish jarayoni Yevropaliklarning o'rganish jarayoni singari kechdi. Eng katta muammo fonetik farqlarni bartaraf etish bilan bog'liq. Biroq o'zbek madaniyati qismi uchun katta ehtiyoj sezilmadi. Afg'on va o'zbek

ADABIYOTLAR

- Jalilov K. Baholash nazariyasi asoslari. – Toshkent. "Akademnashr" nashriyoti – 2022. –B. 252.
- Abdurahim Sh. Ona tili ta'limida o'qib tushunish malakasini baholash. Monografiya. – Toshkent. "Nodirabegim" nashriyoti – 2021. –B. 126.
- Ergasheva G. O'zbek tilini xorijiy til sifatida o'qitishning ilmiy metodik asoslarini takomillashtirish. Monografiya. Toshkent, 2024. 100 bet.
- Türkçenin yabancı dil olarak öğretilmesi programı. Türkiye Maarif Vakfı. İstanbul, -B 24
- Türkçenin yabancı dil olarak öğretilmesi programı. Türkiye Maarif Vakfı. İstanbul, 2020. B.320.
- CEFR. Language Policy Unit, Strasbourg. <https://www.coe.int/en/web/common-european-framework-reference-languages>

bo'lib, hozirgi kunda darslikning boshlang'ich darajaga mo'ljallangan qismi foydalanish uchun tayyor holga keltirildi[100]. Har bir darslik va dastur ma'lum marra va maqsadni ko'zlab tuziladi. "O'zbekona" darsligini yaratish jarayoni o'zbek tilini bilish darajasini baholash tizimini ishlab chiqishni talab etdi va MO'TUL (Mening o'zbek tilim uchun loyiham) jamoasi tomonidan o'zbek tilining xorijliklar uchun bilish darajasini belgilovchi baholash tizimi ishlab chiqildi. O'qib tushunish, tinglab tushunish, yozish va gapirish aspektlarining har biri uchun maksimal 30 balldan ajratiladi.

Har bir aspekt uchun o'tish bali mavjud. Masalan, A2 dan B1 darajasiga o'tish 17 ballni tashkil etadi. Imtihondan so'ng, barcha aspektlarning umumiy ballari hisoblanib, o'rtacha daraja aniqlanadi. O'zbek tilini baholash standarti quyidagi jadvalda o'z aksini topgan.

xalqlari o'rtasidagi yaqinlik madaniy to'siqlar bo'lmasligiga sabab bo'ldi va auditoriyada o'zaro tushunmovchiliklar bo'lmadi. Afg'on yoshlariga o'zbek tili A2 darajada o'rgatilgandan so'ng jarayon ancha osonlashdi. B1, B2 darajadagi leksik minimumda badiiy uslubdagi so'zlar va forsiy so'zlar mavjudligi sabab o'rganuvchilarda motivatsiya oldingi darslarga nisbatan ancha yuqori bo'ldi. A2 darajadan boshlab o'rganuvchilar qisqa daqiqali filmlar tomosha qilishni, ertaklar va hikoyalarni o'qib mazmunini aytib berishni boshladilar.

B1 darajadan boshlab til o'rganuvchi, o'rganayotgan tilining badiiy adabiyoti va asarlar o'qishida ehtiyoj seza boshlaydi. Afg'on yoshlari Navoiy asarlarini o'qish istagini bildiridilar. Navoiy asarlarining tili ular uchun ancha tushunarli va yaqin. Navoiyni afg'onistonlik deb bilishlari esa talashib o'rganish muhitini yuzaga keltirdi.

Xulosa qilib aytganda, o'zbek tilining umrboqiy bo'lishi, til boyligi va sofligi uchun barchamiz mas'ulmiz. Navoiydan me'ros bo'lib kelayotgan tilni rivojlantirib, avlodlarga sof va mukammal etkazish uchun faqat tilshunoslarning harakatigina emas, ikki xalqning o'zaro hamkorligi ham muhim ahamiyat kasb etadi.

Xulosa va takliflar. Bugungi kunda barcha yo'nalishlar bo'yicha yetuk kadrlar tayyorlash tizimida, o'quv rejaları va namunaviy dasturlarni davlat standartiga mos qo'yish zarurati dolzarb. Shu bilan birga xalqaro ta'lim berish standartlarini qo'llash, ajdodlarimizning boy milliy me'roslarini shu jarayonga jalb qilish kerak. Tavsiya etilayotgan "O'zbekona" dasturi ana shu maqsadlarni ko'zda tutadi.

"O'zbekona" dasturi 2018- 2019 yillarda ishlab chiqilgan bo'lib, har yili takomillashtirib boriladi. Dastur andragogik ta'limda xorijliklarga o'zbek tilini integrativ o'qitishga mo'ljallangan. Dastur tuzilishida CEFR (2001, 2008, 2016, 2020) xalqaro standartlariga tayanildi. Dastlab barcha darajalarni qamrab oluvchi dominant mavzular saralab olindi, har bir mavzu bo'yicha darajalar chastotasi belgilab olindi. Masalan, oila mavzusi: bu mavzu doirasida o'qitilishi mumkin bo'lgan barcha jihatlar jamlandi va qismlarga ajratiladi. A1 daraja uchun oila a'zolari nomlari ularning yoshi, kasbini o'rgatish A2 daraja uchun oilaviy an'analar dasturxon atrofida ovqatlanish B1 daraja uchun oilaviy qadriyatlar, marosimlar B2 daraja uchun oilaviy munosabatlar mojarolar o'rgatilishi belgilandi. Har bir daraja uchun mavzuga mos lug'at minimumlari yaratildi va shu minimum asosida matnlar tanlandi va yozildi. Leksik baza va leksik chastota dars mashqlari va matnlari, so'zlashuv uchun savollar banki va tinglash audiolarini yaratish uchun muhim. Shuning uchun faol va passiv lug'atlarni inobatga olib darslarni yaratish muhim.